

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію **Кучурівського Юрія Степановича**

**«ЖАНРОВА ТРАДИЦІЯ РЕКВІЕМУ У ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ
ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.»**,

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства
(доктора філософії) за спеціальністю «17.00.03 – Музичне мистецтво»

Вивчення жанру в сучасній творчості є одним з найцікавіших завдань музикології, бо, як вказують автори «Теоретичної культурології» (2005)¹, «...розвиток культури є опосередкованим культурними формами». Музичний жанр – це завжди культурна форма, метамодель із закріпленим світобаченням, який є інтегрованим у культуру *евристичним ідентифікатором*. Іноді вивчення окремого жанру стає чи не детективною історією, не дивлячись на те, що він є досить стійкою системою.

Хорове мистецтво є однією з найскладніших систем музичного мистецтва, доволі дослідженою у різних аспектах. Зокрема, реквієм як літургійний жанр та жанр композиторської творчості – вельми поширений об'єкт музикознавчих досліджень. При цьому творчість обраних в дисертації Ю.С. Кучурівського композиторів Великої Британії межі ХХ-ХХІ століть (Дж. Раттера, К. Дженкінса, Дж. Тавенера, Боба Чілкотта) осмислено недостатньо, а варто сказати, є практично не дослідженою. І взагалі, як вважає опонент, *contenance angloise* (англійський стиль) не обмежується тільки XV ст. (впливом на французьку школу): у сучасній культурі його важливість не менш значна.

Автор дисертації поставив за мету «визначити художньо-стильові принципи композиторських інтерпретацій жанру реквіему в їх співвіднесеності з традиціями заупокійної меси в європейській музичній

---

¹ Теоретическая культурология / А. В. Ахутин и др. М.: Акад. проект; Екатеринбург: Деловая кн.; РИК, 2005. С.325.

культури» (с.17). Шлях досягнення цієї мети обраний згідно загальнонауковим та спеціальним методам: через пояснення феноменів жанру, жанрової традиції, соціологічного аспекту реквієму, його філософсько-етичного та культурно-соціального вимірів, музично-мовленнєвого і виконавського розуміння обраного предмету дослідження.

Концепція дисертації базується на усвідомленні національно-стильової та жанрової своєрідності вокально-хорової музики Великої Британії; для чого залучено солідну теоретичну базу та комплекс методів (загальнонаукових та спеціально-музикознавчих). Аналіз різних досліджень та систематизація розрізнених матеріалів, присвячених богослужбовій практиці англіканської церкви дав змогу виявити національно-культурний (навіть, культурологічний та філософський), типологічний, музично-вербальний аспекти вивчення заупокійної служби; надати визначення «жанровій традиції» (с.43); представити певну еволюцію заупокійної служби (1.2.); зокрема, виявити особливості англіканської та латинської її традиції (1.3). Важливо, що у дослідженні автором залучалися богослужбні книги Католицької та Англіканської Церков, що містять текстовий і нотний матеріал канонічних форм заупокійної меси.

Термінологічний аналіз базових понять дисертації (що відображені у ключових словах – жанр та жанрова традиція, реквієм, заупокійна меса, літургічна форма, індивідуально-композиторська інтерпретація) вказують на чіткий орієнтир автора щодо поставлених питань та вимірюють обсяг дискусії. Взагалі у теоретичній частині відчувається зміна парадигми музикознавчого інтересу: автор аналізує спектр наукових розвідок, зокрема, від радянських (М. Іванов-Борецький, Л. Ковнацька), більш пізніх російських (О. Лосева) та українських (І. Гулеско, І. Вербицька-Шокот, О. Муравська) до суто богословських, зорієнтованих виключно на англіканську (взагалі богослужбову) традицію (Е. Вілсон-Діксон, У.Бішоп, Д. Хайлі, А. Робертсон та ін.), що дає змогу **оновити** погляд на неї (який був усталений у

вітчизняній літературі), завдяки чому дисертація Ю.С. Кучурівського *вдало вписується у сучасний світовий наукотворчий процес.*

Позитивне враження викликає й те, що в дисертації є бажаний баланс: майже не відчувається теоретична перенавантаженість, доцільні та грамотні аналітичні підрозділи. У проаналізованих творах Дж. Раттера, К. Дженкінса, Дж. Тавенера, Б. Чілокотта підкреслено орієнтування англійських композиторів на *Nova Musica Sacra* (за визначенням Н. Гуляницької), що спричинило особливості текстово-вербальної форми втілення традиційного змісту. Дисертант аналізує обрані твори не тільки з позиції традиції як власне британської та англіканської церков, але й з точки зору традиції «*нової простоти*» і «*нової сакральності*», що притаманні композиторській творчості кінця ХХ ст.

Опонент погоджується з такою тезою автора дисертації, як: «*обрані твори орієнтовані на концертне виконання і є секуляризованим варіантом заупокійної меси*» (с.3), що обумовлює їхню унікальність. Важливою є й теза автора щодо укрупнення «*виконавського апарату*», яка характерна для деяких зразків реквіємів британських композиторів. За словами Ю.Кучурівського, це проявляється в розширенні виконавських сил (вокально-хорових та інструментальних); введення театрального (Дж. Тавенер), мультимедійного (К. Дженкінс) елементів тощо.

Вкажемо на інші позитивні надбання дисертанта. Так, обрані твори аналізуються у системі взаємодії різних рівнів проявів жанрової традиції, що дозволяє виявити історизм явища (*соціокультурний рівень жанрової традиції*), аналітизм (*музично-лексичний рівень*), нарешті, особистісність драматургічних рішень жанру заупокійної меси композиторами Великої Британії (*індивідуально-авторський рівень*). З соціокультурної точки зору позначені такі важливі компоненти як: взаємодія з фольклорними витоками і принципове значення етнічної «*строкатості*» цих витоків, значення жанрів хорової музики англіканської богослужбової практики, а також орієнтація на сакральну-релігійну ідею хорового твору в умовах концертного виконання

(с.31). Важливою видається й теза про еkleктичний характер основних доктринальних документів англiканства, що «вiдображає невизначенiсть догматичних положень, якi успадковують традицiї католицької, православної та лютеранської традицiй» (с.80). Звiдси – iдеї компромiсу, всеiдностi, екуменiзму та неможливiсть «спиратися на минуле як на *нормативну давнину*» пiсля Англiйської Реформацiї (с. 84), можливiсть варiювання молитов i взагалi «вiльне ставлення до структури заупокiйної служби та особливо – її музичного матерiалу» (с.105). Так, наведенi та виокремленi у Роздiлi 1 *причини* уможливлють вибудовування *нової традицiї британського реквiєму*, що системно описано в аналітичних розвiдках Роздiлу 2 (зокрема, факт реiнтерпретацiї у «Реквiємі Ахматової» Дж. Тавенера; наджанровiсть, iнтертекстуальнiсть у творах К. Дженкiнса i Дж. Тавенера; iснування реквiєму як метажанру в творчостi К. Дженкiнса).

Як наслiдок, дисертацiя мiстить досить вагомi досягнення, серед яких:

- залучення англiномовної лiтератури, що дозволило уточнити певнi факти щодо заупокiйної служби;

- введення в науковий обiг нового нотного матерiалу, що професiйно проаналiзований у Роздiлi 2;

- переклад текстiв обраних творiв, що надає практичну цiннiсть результатам та можливiсть використання їх у подальшiй науковiй та виконавськiй практицi;

- визначення (у висновках до Роздiлу 1, с.107) принципової бiнарностi «середовища iснування» реквiєму (богослужбова практика i професiйна композиторська творчiсть), яка породила його типологiчну диференцiацiю (лiтургiйна форма i музичний жанр).

Доречним є й висновок дисертанта про те, що англiканська типологiя заупокiйної служби, зафiксована в «Книзi загальних молитов», використовується *тiльки на рiвнi стилiстики англiканського хоралу* i англiномовних фрагментiв канонiчного тексту. В цьому автор вбачає причину такого органiчного в межах нацiональної культури поєднання рiзних

жанрових традицій заупокійної служби – римо-католицької (Дж. Раттер, Дж.Тавенер, Б. Чілкотт), англіканської (Дж. Раттер і Б. Чілкотт) і православної (Дж. Тавенер).

Для опонента важливим є й те, що дисертація не тільки містить певний теоретичний та аналітичний матеріал, але й надихає на роздуми. Наприклад, щодо ментальних особливостей британців, що втілюються у культурний контент, можна згадати думки Г. Гачева (з книги «Ментальності народів світу»). Наприклад, це: ситуація «перманентної революції», яка сприймається як еволюція; ідея тревеллінгу як втілення ідеї самопізнання – основна ідея історії Англії; ідея руху, острівна свідомість як плюралістичність, парадоксальність тощо. Чи не нагадує це тези, застосовані до аналітичних есеїв?

Інший предмет роздумів – щодо жанру. Адже у європейській культурі жанр ще з ХІХ ст. сприймається як відкритий для творчого пошуку тип твору, а кількість та характер жанрових ознак є варіабельними. При цьому як орієнтир для слухачів існує «жанрове очікування» та «пам'ять жанру». З цієї точки зору примітним є теза автора про опору все ж таки на структурно-семантичний інваріант латинського реквієму, який або помітно *трансформується* («Кельтський реквієм» Дж. Тавенера), або незначно *модифікується* (Дж. Раттер, Б. Чілкотт, К. Дженкінс), або *повністю змінює власну сутність* («Реквієм Ахматової» Дж. Тавенера). Втім варто пам'ятати, що взагалі в сучасній музиці змінюється зміст жанру та принципи жанроутворення (як це відбувалося при переході від «функціональної музики» до «композиторської»), але у ХХ–на початку ХХІ ст. змінилася сутність **жанрової норми як такої**. Звідси – можливо усе. До речі, тенденція до збереження жанрового імені при повністю оберненому семантичному змісті – традиція не тільки межі століть та англійської культури. Варто згадати, наприклад, Реквієм В. Мартинова, ідеєю якого стало створення його не з точки зору туги за померлим, а з точки зору шляху Душі крізь «тернії» Чистилища до Зірок Раю.

Перейдемо до зауважень:

- є деякі стилістичні недолужності (наприклад, написання Великобританія і Велика Британія, вирази на кшталт «творчого заломлення», с.16, Уеббер або Вебер, с.30, 113 тощо);

- дивно, що у дослідженні «жанрової традиції» вилучені такі показові для британської музики зразки реквіємів як твір Ч. Стенфорда (1897), «Реквієм Миру» С. Скотта для вокалу і фортепіано, «Військовий реквієм» Б. Бріттена, «Реквієм» Е. Л. Уеббера (два останні охарактеризовано дуже стисло, сс. 112-114);

- сумнів викликає й наступна теза автора: «традиція реквієму показова в плані її еволюції». Але чи можна обґрунтовано говорити про еволюцію цього жанру, якщо перші реквієми Дж. Данстейбла не збереглися? І чи можна вважати «нову духовність» або «нову релігійність» еволюційними проявами?;

- не досить доречним є, на погляд опонента, бачення реалізації засад хорового театру в Реквіємах Дж. Тавенера («Кельтський реквієм»), хоча принципи реінтерпретації жанру, що, як зазначає дисертант, є показовими для творчого мислення цього композитора, в цілому не викликають заперечень.

Ще одне, останнє зауваження щодо тези про «асакральність» (як пише дисертант «відмова від сакрального елемента та заміна його авторським»). Але тут постає питання: а чи можлива повна відмова від сакральності цього жанру?

Наголошую, що зауваження та різночитання тільки підтверджують складність та багатовимірність досліджуваної теми кандидатської дисертації Ю.С. Кучурівського, актуальність заявленої проблематики та поставлених завдань.

Пропоную наступні запитання до дисертанта.

1. Жанр – це певна картина світу (Т. Чередниченко). Яку картину світу презентує жанр реквієму у втіленні композиторів Великої Британії межі ХХ-

XXI ст.? Цікавим постає питання: чому жанр реквієму став таким популярним саме на межі століть? Але ж саму Велику Британію не спіткали великі потрясіння (на жаль, Україна своєю трагічною історією може дати «фору» стосовно подій у цій країні).

2. Стосовно «Кельтського реквієму» Дж. Тавенера. Кельтська культура взагалі – одна з ключових точок англійської історії. Будь-який жанр втілює охоронну, ціннісну або меморіальну функцію («творча пам'ять», за визначенням М. Бахтіна), тобто відтворює зв'язок з певною художньою системою епохи, типом ментальності тощо. Якими є (й чи взагалі є) «жанрові кліше» (Л. Березовчук) кельтської культури і чи відтворені вони у творі Дж. Тавенера?

3. Окрім важливої соціокультурної функції жанру обов'язково притаманна й породжувальна функція (О. Соколов), що йде від інтерпретації жанру як закріпленого способу творчості та *методу створення нових опусів на основі жанрових норм*. В чому Ви вбачаєте прояви породжувальної функції? Що можуть породити реквієми обраних Вами композиторів? Чи є, зокрема, приклади «сольного» реквієму в інших національних, або індивідуально-стильових системах?

4. Питання щодо виконавської специфіки. В існуванні жанру важливою є його комунікативна функція (К. Дальхауз, Г. Данузер, В. Віора), яку мають на увазі композитори при створенні опусу. Я вважаю, що подібні твори, які виходять за межі жанрової традиції, реалізують специфічну *композиторську стратегію*, а їхня презентація має залучати особливі *виконавські стратегії*, під якими опонент має на увазі «організацію і виявлення звукової форми твору». Так от, якими ж мають бути виконавські стратегії обраних творів?

Висловлені зауваження ніяким чином не скасовують загальну позитивну високу оцінку рецензованої праці.

Автореферат та публікації вповні висвітлюють основний текст дисертації.

Враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що за складністю проблеми, ґрунтовністю висвітлення тематики, самостійністю викладення матеріалу, перспективністю результатів дисертація «**Жанрова традиція реквієму у творчості композиторів Великобританії останньої третини ХХ-початку ХХІ ст.**» відповідає вимогам ДАК МОН України за всіма необхідним критеріями. Вважаю кандидатуру **Кучурівського Юрія Степановича** гідною присудження наукового ступеню кандидата мистецтвознавства (доктора філософії) зі спеціальності «17.00.03 – Музичне мистецтво».

Кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри інтерпретології
та аналізу музики Харківського
національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського

Ю. В. Ніколаєвська

